

Reflexions entorn l'estudi i la comprensió
del moviment popular,
al París de la Revolució (1789-95)

Antoni Vilademunt i Codina

*"N'est pas dit et rien n'est définitivement connu en matière
d'histoire de la Révolution"*¹

*"Périodiquement, le proces se rompre et semble ne devoir ja-
mais être clos"*²

Forçosament falsa serà qualsevol imatge que ens vulgui mostrar l'esgotament temàtic o metodològic de la Revolució Francesa.

Encara que, també és certa i evident l'existència d'un llarg i ric debat historiogràfic, iniciat pels mateixos contemporanis dels fets, i seguit al llarg d'aquests prop de dos segles. Debat que, sovint, ha esdevingut combat obert entre ideologies enfrontades, que de forma més o menys clara s'han declarat defensors de posicionaments polítics prou definits. Qui escriu sobre ella — ens diu Furet — posseeix un sentit previ al treball mateix, de tal manera que la seva història té una significació, un lloc, un títol de legitimitat³.

No es tractaria aquí de sintetitzar les directrius i el contingut d'aquest polèmic debat, ja que a tal tasca s'hi han abocat multitud d'autors, la referència i prèvia consulta als quals és més que útil, obligada⁴.

¹ MAZAURIC, C., *Sur la Révolution Française*, Paris, ed. sociales, 1970, p. 11.

² SURATTEAU, J.-R., *La Révolution Française. Certitudes et controverses*, Paris, Dossiers Clio PUF, 1973, p. 5.

³ FURET, F., *Penser la Révolution Française*, Barcelona, Petrel, 1980, p. 11.

⁴ Bàsicament he consultat els següents estudis: BERTAUD J.-P., *Les origines de la Révolution française*, Dossiers Clio PUF, Paris, 1971; DOYLE, W., *Origins of the Revolution française*, Oxford university press, 1982; GERARD A., *Mitos de la Revolución francesa*, Barcelona, Península, 1973; GODECHOT, J., *Un jury pour la Révolution*, Paris, Robert Laffont, 1974; *Las Revoluciones (1770-1799)*, Barcelona, Labor, 1969; "Le periode revolutionnaire et imperia-

El que sí crec que pot resultar interessant és aprofitar els coneixements que el llegat historiogràfic ens aporta, per intentar provocar amb una nova lectura i reformulació, algunes reflexions i apreciacions de caire metodològic, que potser massa sovint són oblidades o abandonades.

És evident que no es pot pretendre fer encaminar una història del moviment popular al marge de tota la resta. L'exclusivisme o autonomia temàtica és pura miopia, portadora de judicis parcials i, per tant, enganyadors de la realitat que es vol comprendre. És per això que he volgut començar el treball a partir d'una definició i dibuix del marc revolucionari on els nostres protagonistes desenvoluparan la seva acció, en contacte sempre amb les altres forces socials. I això, mitjançant una relació objectius—possibilitats—capacitats, que sols pot ser dialèctica i constant.

Serà des d'allí que podrem intentar copsar els factors de causalitat i dinamització de la revolta i actuació popular. Havent de tenir sempre cura de no perdre mai de vista la pròpia evolució en la seva naturalesa de grup o col·lectiu, la qual és producte de l'experiència i consciència adquirides en el procés de lluita revolucionària del qual són autors.

Ens trobarem, doncs, amb la dificultat d'analitzar els factors que mobilitzaran aquella massa ingent; i el seu procés de construcció progressiva en força social revolucionària, capaç d'elaborar les seves pròpies estructures, institucions i models. Fruit tant de la utilització d'idees i fórmules pre-existents i atractives, com de la necessitat d'elaborar una resposta pròpia als problemes derivats de la crisi d'Antic Règim, i de l'empenta de la força burgesa al marc tradicional. En aquest doble sentit d'impulsadores i víctimes al mateix temps, és des d'on intentaré enfocar l'acció popular; amb l'objectiu final d'assolir nous elements o perspectives de judici, entorn a la seva aportació i transcendència històrica.

le³ a *Revue historique*, PUF núm. 504 (1972), núm. 507 (1973), núm. 516 (1975); HUNT, L., *Politics, culture and class in the Revolution française*. Univ. of California press. 1984. MAZURIC, C. (nota 1). SCHMITT, E., *Introducción a la historia de la Revolución francesa*. Madrid. Cátedra. 1976. SOBOUL, A., *Comprender la Revolución Francesa*. Barcelona. Crítica. 1983. *Problemas teóricos de la historia de la Revolución Francesa*. París. Avance. 1974. SURATTEAU, J.-R. (nota 2). VOVELLE, M., *Introducción a la historia de la Revolución Francesa*. Barcelona. Crítica. 1984. És també interessant el llibre de J. HARDMAN, *The fall of the A.R. to the Thermidorian revolution (1785-95)*. London. E.Arnold. 1981, que conté un recull de textos, actes i discursos, que permeten la reconstrucció dels debats i polèmiques del moment.

Definició del marc revolucionari

Crec necessari començar, advertint del profund desacord existent avui dia entre les dues grans línies historiogràfiques que polaritzen el debat —revisionista o neoliberal i marxista— entorn a la transcendència real de la conjuntura on es va dur a terme la Revolució. Per als primers, es tractaria tan sols d'un afer institucional: "*La Revolució, ni burgesa, ni capitalista no s'hauria limitat a situar l'administració i el govern en mans d'aquells funcionaris, als que l'Estat monàrquic ja devia la seva eficàcia*"⁵. Per als segons, la francesa seria la més radical i democràtica de les revolucions burgeses que veurà Europa al llarg del XIX; i que com aquella, se situaran com a punt central i decisiu en els respectius processos de transició del mode de producció feudal al mode de producció capitalista⁶. Divergències aquestes que arrenquen de posicionaments irreconciliables respecte al mateix contingut i naturalesa del conflicte: Transformació purament política i formal per als primers; Revolta social i lluita de classes per als segons.

Ara bé, no és suficient l'exposició comparativa, i encara menys l'alineament cec en una o altra formulació interpretativa. Cal fer ús d'un eclecticisme crític, i intentar aprofundir en els motius de divergència. No és a partir de la discriminació com es pot avançar, sinó mitjançant l'anàlisi, reflexió i discussió.

Les tesis revisionistes qüestionen la importància de la burgesia en el protagonisme revolucionari. Per a Eisenstein, la burgesia no estaria a l'origen del moviment de protesta, ni tindria cap paper important al moviment de reformes de 1789⁷. Aquestes —ens recorda Cobban— han estat fabricades per una Assemblea Constituent, on sols un 13% eren pròpiament membres de la burgesia, enfront més d'un 75% de magistrats i advocats, els quals ja ocupaven en un 40% els seus càrrecs abans de 1789, i ho continuaran fent fins l'Imperi⁸. Per a ells, doncs, l'arrel del problema estaria en la inexistència d'una classe burgesa pròpiament definida i amb interessos propis i oposats a les forces de l'Antic Règim. És per això que Taylor, negarà que la Revolució Francesa fos una lluita entre classes enfrontades per formes de riquesa i interessos econòmics diferenciats⁹. Comunió d'interessos sota una mateixa

⁵ SOBOUL, A., dins AAVV, *Las revoluciones burguesas*. Barcelon. Crítica. 1983.

⁶ MAZAUURIC (nota 1) i SOBOUL (nota 4 - *problemas teóricos...*)

⁷ SOBOUL, A., (nota 5).

⁸ LEFEBVRE, G., "Le mythe de la Révolution Française", *Annales historiques de la Révolution Française*. Núm. 259. 1985 (I). p. 4.

⁹ SOBOUL (nota 5).

tradicció, cultura i ideologia, que protagonitzarà la "*Téorie des Elites*" que Furet i Richet popularitzaren a la seva obra¹⁰.

És aleshores quan hom es demana: ¿Pot esdevenir una revolució burgesa sense burgesia? ¿Pot un col·lectiu reduït i integrat plenament amb les forces, estructures i hàbits de l'Antic Règim, protagonitzar semblant moviment de transformació? ¿O és que s'està confonent la inexistència de la burgesia com a força polític-social (aspirant a conquerir l'hegemonia política de l'Estat) amb l'existència de la burgesia com a categoria social amb interessos propis?

Davant aquest "*impasse*" la historiografia marxista reaccionarà a través d'una redefinició del concepte de burgesia i de l'anàlisi dels diversos tipus de mecanismes d'apropiació de la renda a l'Antic Règim, per tal de qüestionar la pretesa unitat i pacte de les èlites.

En aquest sentit, Robin, definirà la trajectòria i consolidació de la classe burgesa, en termes d'una progressiva penetració del capital a les estructures i relacions del mode de producció feudal, que anirà erosionant i transformant. Fent-se tot això en un gradual procés de transició que desembocarà en el desentrellaçament del tramutament institucional jurídic-polític que perpetuava l'Antic Règim i bloquejava el desenvolupament de les noves forces en alça¹¹.

La Revolució, doncs, no s'entendria sense la pressió d'aquestes forces per apoderar-se de l'aparell de l'Estat. Teoria aquesta, que ja podem trobar explícita a l'obra d'un contemporani com Barnave, qui s'adona que una nova distribució de la riquesa prepara una nova distribució del poder¹². Redistribució que ha estat enquadrada per Robin com a element clau dins els mecanismes que assentaran el poder de la burgesia i acceleraran el pas al capitalisme¹³.

Enfront d'això cal constatar l'insistent escepticisme revisionista respecte l'existència real d'una força social vindicant pels seus interessos, així com de la repercussió de tals mesures. Molt s'ha escrit sobre el colapse francès respecte a Anglaterra, en comparar l'evolució dels seus respectius desenvolupaments econòmics, justificant així la repercussió negativa que va tenir la Revolució Francesa per a la modernització del país, així com la seva total desconexió dels orígens reals del capita-

10 FURET, F.; RICHEL, D.: *La révolution française*. París. 1965. Respecte a l'obra més notable de Furet (nota 3) és útil: GUERCI, L., "Furet e la Rivoluzione francese". *Studi Storici*. 1980. Núm. 2, anno 21.

11 ROBIN, R., *La société française en 1789*. París. Lib. Plon. 1970.

12 SOBOUL, A., *La revolución francesa*. Barcelona. Nova Terra. 1977. p. 15.

13 ROBIN/GRENON, "A propósito de la polémica sobre el Antiguo Régimen y la Revolución para una problemática de la transición" dins AAVV, *Estudios sobre la Revolución Francesa*. Madrid. Akal. 1980.

lisme a França, tema sobre el que s'ha insistit molt des de les tesis de Cobban ¹⁴.

Estudis posteriors han reformulat però, aquest pretès endarreriment francès com a via diferent, i no menys eficaç a llarg termini, a l'anglesa, amb uns costos socials sens dubte inferiors als d'aquesta ¹⁵.

Ens trobaríem, doncs, amb un procés revolucionari sensiblement diferent a l'anglès d'un segle abans, molt més del gust revisionista. Aquí la ruptura de les noves forces amb l'anterior règim es produirà davant la ineficàcia i intransigència dels sectors tradicionals en uns moments de crisi financera i econòmica. Culminació d'un doble procés d'enriquiment i creixement productiu de la burgesia, i empobriment i misèria de les classes populars, que Labrousse fa ja prop de mig segle va definir ¹⁶.

Els termes en què es produirà la crisi han estat perfectament descrits per Fontana: "S'havia d'escollir entre renunciar a la reforma i tornar al sosteniment pur i simple de l'ordre establert, o tirar endavant vençant tota oposició" ¹⁷. En la mesura de les seves forces i possibilitats la burgesia veurà clara la necessitat de la via revolucionària davant el caos de l'aparell feudal i l'estat de la tensió social existent al poble. Com diu Vovelle, la guanyadora de la Revolució Francesa fou qui prengué la iniciativa: la burgesia productiva ¹⁸.

La qüestió està, però, a veure quins seran els homes que li atorgaran aquesta preeminència, i li dibuixaran un nou marc d'actuació econòmica i social d'acord als seus interessos de classe.

E.H. Lemay, després de confirmar a la seva anàlisi els resultats de Cobban, considera que l'elecció com a representants del III Estat Constituent, d'aquella majoria de magistrats i advocats fou quelcom

¹⁴ DOYLE (nota 4), pp. 11-12. FURET (nota 3), pp. 24-5. Exemples d'aquesta interpretació en són les obres de: LEMARCHAND, G., *La féodalité et la Révolution Française seigneurie et communauté paysanne (1780-1799)*. LEVY/LEBOYER, M., "Les processus d'industrialisation: le cas de l'Angleterre et de la France" a *Revue historique*. 1968. avril-juin. CAMERON, R., *Francia y el desarrollo económico de Europa*. Tecnos. Madrid. 1971. CIPOLLA, *Historia económica de Europa*. Tom 3. Barcelona. Ariel. 1979.

¹⁵ SOBOUL, A., *Problemas campesinos de la Revolución Francesa*. Madrid. Siglo XXI. 1980. O'BRIEN i KEYDER, "Les voies de passage vers la société industrielle en Grand Bretagne et en France" a *Annales* núm. 6. 1979 (nov-des). "Niveles de vida en Gran Bretaña y Francia entre 1780 y 1914" a *Investigaciones económicas*, núm. 6. 1978.

¹⁶ LABROUSSE, E., *Fluctuaciones económicas e historia social*. Madrid. Tecnos. 1980. (La crisi de l'economia francesa, capítol II).

¹⁷ FONTANA, J., *La historia*. Barcelona. Crítica. 1981. p. 98.

¹⁸ VOVELLE, M., *La caída de la monarquía*. Barcelona. Ariel. 1979. p. 67.

lògic i esperable. El poble elegí aquells a qui recorria quotidianament per als seus assumptes, i que estaven investits amb el poder de l'Estat prèvia compra de tals drets¹⁹.

Serà aquell ampli cos de professionals liberals de classe petita o mitjana burgesa —que sota unes condicions socio-econòmiques menors a les seves qualitats i pretensions político-intel·lectuals exercien els càrrecs subalterns d'una administració estatal corrupta i plena de prejudicis i privilegis—, qui constituirà la nova classe política, i qui protagonitzarà les transformacions i accés al poder de la burgesia²⁰.

Ja Lefebvre s'adonà dels vincles entre aquesta classe política i els manufacturadors i negociants (que Cobban no trobava entre els diputats) demanant la confirmació i aprofundiment en tals relacions²¹. Per a ell, això prova l'origen revolucionari del capitalisme, malgrat el paper indirecte de la burgesia: "*The revolutionary bourgeoisie was primarily the declining class of officers and the lawyers and other professional men, and not the businessmen of commerce and industry*"²².

És en aquest sentit com s'ha d'entendre la tesi de Soboul, quan reafirma que l'element motriu de la Revolució Francesa estigué en el desenvolupament de la petita i mitjana burgesia²³.

Fenomen evident i lògic, ja que seran aquests elements qui tindran suficient ascendència sobre l'element popular com per participar conjuntament tot formant un front revolucionari antifeudal, i després antimonàrquic. I és que, pel que fa al cas de París, l'univers de la petita i mitjana burgesia propietària de botigues o de tallers era el mateix que el dels obrers i aprenents, que treballaven i sovint vivien al mateix lloc que els seus patrons —tal i com ha insistit molt Soboul a les seves obres²⁴. Però el que l'origen social no ens pot fer oblidar és la seva funció social en relació a la classe que està accedint al poder —tal i com recalca Kossok²⁵. Funció i relació que crec jo, conté la clau expli-

19 LEMAY, E.H., "La composition de l'assemblée constituante: les hommes de la continuité?" a *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, XXIV, 1977 (jul-set), p. 348.

20 SOBOUL, A., "Robespierre et les contradictions du jacobinisme" a *Annales historiques de la Révolution française*, 1978 (I), p. 4.

21 LEFEBVRE (nota 8), p. 5.

22 DOYLE (nota 4), p. 14.

23 SOBOUL (nota 13).

24 SOBOUL, A., *Las clases sociales en la Revolución Francesa*. Madrid. Fundamentos. vol. 2, cap. 1, especialment pp. 13-4.

25 KOSSOK (nota 5), p. 50.

cativa de tot el procés, i és punt central de la desavinença a la historiografia dels darrers trenta anys.

¿Com és possible que els representants de la burgesia, els homes que feren possible l'adveniment d'un nou ordre d'essència burgeso-capitalista, estiguin al mateix temps somiant en un model social totalment en desacord amb la trajectòria que adoptarà el nou règim?

Difícil és respondre aquesta qüestió, sobretot en tractar-se de l'anàlisi de grups en formació, i en uns moments històrics de transició i canvi on és molt fàcil confondre els resultats i evolució posterior amb els interessos i objectius únicament vàlids i defensables. Massa sovint acceptem com inevitable el que ha transcendit, sense preocupar-nos a comprendre i analitzar les respostes alternatives, i els plantejaments que defensaven aquelles forces que resultaren derrotades: Anacronisme i mil·lenarisme són mots que veiem aparèixer sovint a la historiografia referits a l'ideal social que defensaven els Montagnards i els Sans-culottes. Sense adonar-se'n qui els escriu, que per a la gent de l'època hagués resultat impossible preveure l'evolució que França i el món occidental seguirà al llarg del XIX. Sobretot, quan és un fet provat que les forces productives es trobaven bloquejades en el seu creixement des de l'inici de la conjuntura revolucionària, i no experimentaran un desenvolupament plausible fins ben entrat el segle XIX²⁶. Serà precisament això el que ha motivat la negativa revisionista a acceptar la Revolució Francesa com a punt d'arranc versus el capitalisme, en confondre el seu naixement amb l'acabat de les seves formes ja plenament modernes i industrials; així com en confondre la burgesia pre-industrial amb la pre-capitalista —com recalca Kossok²⁷.

Ara bé potser caldria prestar una atenció important al fet que no podem parlar d'aquests magistrats com si d'un grup homogeni es tractés. La seva actuació no serà conjunta fins el final, sinó que tal bloc antifeudal s'escindirà en grups hostils a mesura que la revolució avança. Alhora que protagonitzaran violents enfrontaments i una successió al poder, que marcarà bona part del ritme i puls de la trajectòria de la Revolució.

¿Hem de pensar, però, que tals sectors (girondins, feuillants, montagnards) representen categories socials diferents, dins la classe burgesa? Seria aleshores la seva una lluita de classes al si d'una sola classe? És evident que per a la historiografia marxista tal hipòtesi ha estat recollida. Així, Soboul, encara que amb força matisacions posteriors, procedí a una equiparació entre girondins i burgesia comercial mit-

²⁶ LEWIS, W.; *Life in revolutionary France*. London P. Quennell&B.T. Bastford. p. 11. ltd. 1972. ROBIN/GRENON (nota 13).

²⁷ KOSSOK (nota 5).

jana-alta, i montagnards i petita burgesia artesanal i manufacturera²⁸. Aquest intent de forçar el conflicte intraburguesos cap el motllo del conflicte social ha estat criticat per Hunt. Per a aquest autor la rivalitat es donarà entre faccions d'un mateix origen social mitjà, que tan sols estarien lluitant per l'hegemonia política del nou estat, que estaven construint entre tots²⁹.

Més recentment, però en una línia semblant, P. Higonnet ha argumentat que els resultats de catalogació social d'aquests grups polítics són molt ambigus, i presenten prou excepcions com per dubtar de la seva veracitat. Per a l'autora, uns i altres començaran i acabaran al mateix lloc com a membres d'una no-estructurada, doctrinalment confusa, i reformista classe, defensora de la propietat individual. Serà la possessió del poder l'element crític que els farà adonar dels errors en la seva visió del poble. De tal manera que, no és tant que diferissin ideològicament com el fet que la Gironda arribà primer al govern (i, per tant, varià abans la seva postura) "*Girondins and Montagnards had said the same contradictory things... but they had not said the same thing at the same time.*"³⁰

Respecte a això hi ha molts aspectes a matisar: La intensitat revolucionària del discurs montagnard és des del primer moment més gran que en els girondins. Mentre aquests, un cop a l'oposició es passaran a posicions contrarevolucionàries, els montagnards defensaran el seu discurs radical després de la caiguda de Robespierre³¹. Al temps que el concepte de jacobinisme passarà a la terminologia política del XIX com a sinònim de republicanisme radical d'esquerres. I, per últim, mentre els girondins gaudien de nombrosos contactes amb forces i interessos dels sectors més moderats i conservadors, els montagnards seran enlairats al poder per l'acció del poble. Factors aquests que cal tenir en compte, però que tampoc no ens poden fer oblidar les diferències conjunturals que defineixen les seves respectives estades al poder: Necessitats de guerra i pressió contrarevolucionària a l'interior, crisi econòmica i tensió social agudes, etc... que, sens dubte, obligaren els montagnards a fer una política més arriscada i compromesa que la girondina.

²⁸ SOBOUL (nota 13).

²⁹ HUNT, L., "The bourgeoisie and the state in the F.R." a *Reviews in European history*, 1977 (sept) núm. 3.

³⁰ HIGONNET, P., "The social and cultural antecedents of revolutionary discontinuity: Montagnards and Girondins" a *English historical review*, 1985, p. 520.

³¹ Pot ser útil: TONNESSON, K.D.: *La défaite des sans-culottes*, Oslo. Universitetsforlaget, 1959. Sobretot cap. 3, pp. 62-74.

La plantació de l'Arbre de la Llibertat, cerimònia que commemorava una de les preteses conquestes de la Revolució Francesa. No obstant això, de fet, en afirmar la propietat com un dret natural, llibertat i igualtat foren conceptes buits per a la gran massa de desposseïts.

La historiografia revisionista però no s'ha interessat per la resposta a aquelles condicions objectives donades: per a ells no hi hauria un procés continuat i coherent del 89 al 95, sinó que amb la República jacobina de l'any II es produiria un salt al buit, que no se superaria fins la caiguda de Robespierre i l'etapa thermidoriana posterior. "Déravage" que a Furet i Richet els serveix per buidar de contingut social i ideològic la tasca d'aquella nova classe política de magistrats. Els quals, però, amb la intervenció violenta de les masses populars haurien quedat desbordats i obligats a jugar un paper nociu a curt termini per a ells mateixos³².

La crítica marxista — sense ésser unànime, i a vegades pecant d'ambigüitat — ha assenyalat la incoherència de pretendre qualificar aquella etapa de superadora del contingut burgès. Serà precisament aleshores quan l'Antic Règim quedarà finalment destruït per la legislació, al mateix temps que la purga contrarevolucionària serà més dura que mai, i es netejarà d'estorbs institucionals i humans el camí del nou ordre.

³² SCHMITT (nota 4) pp. 38-41 i 62-73, criticat a l'obra de Vovelle (p. 92) i Mazaucric (nota 4).

sense que es concedís cap plataforma nova de lluita a les masses populars al nivell econòmic-laboral (romandrà inderrogable la llei Le Chapelier de 1791) fins al punt que el mateix Furet ha hagut de reconèixer que les mesures adoptades seran en tot moment fidels al liberalisme econòmic³³.

El que cal ressaltar és la provisionalitat de les mesures del govern revolucionari de l'any II, respecte al direccionisme econòmic i la política social que l'executiu durà a terme, des d'una posició autoritària i relativament dictatorial³⁴. Mesures encaminades no a transformar el contingut donat fins aleshores per la Revolució; sinó a impedir el desmoronament de l'obra revolucionària per part dels seus enemics.

Fins aquí veiem, doncs, com l'èxit de la Revolució anirà íntimament lligat al fet que una part de la classe mitjana liberal estarà preparada per romandre revolucionària fins al final, sense alterar la seva postura³⁵. Tal vegada val a dir, que la força popular no podrà imposar mai la seva hegemonia a la classe política, ja que els termes sobre els quals estava basada la seva aliança no eren d'igualtat, ni de plens drets per a tots, sinó de subordinació d'una a l'altra³⁶ fent-se clarament palesa tal circumstància un cop aquella haurà arribat al poder³⁷.

Aproximació a la comprensió i significació del moviment popular

Element important en el marc de la revolució burgesa, l'actuació popular cobrarà identitat pròpia i un protagonisme innegable. La dialèctica burgesia-moviment popular definirà la trajectòria revolucionària, component un model de revolució burgesa únic i irrepètible, en el qual, la màxima radicalització burgesa i el més alt grau d'intervencionisme popular coincidiran al punt àlgid del cicle revolucionari³⁸.

33 FURET, F., *La época de las revoluciones burguesas*. Cap. 3. Madrid. Siglo XXI. 1979.

34 SOBOUL, A., "Problèmes de la dictature révolutionnaire 1789-96" a *Annales historiques de la Révolution française*. 1983 (I). Núm. 251.

35 HOBSBAWM, E.J., *Las revoluciones burguesas*. Barcelona. Guadarrama. 1982. p. 120.

36 SOBOUL, A., (nota 4 "la Revolución Francesa en la historia del mundo contemporáneo"), p. 333.

37 MARKOV, W., "Über das Ende de Pariser Sansculottenbewegung" a *Volksbewegungen der F.R.* Frankfurt. Campus Studium. 1976.

38 KOSSOK (nota 5).

Dimensions i envergadura

El primer que podem fer a l'hora d'intentar definir l'acció popular és evitar caure en una consideració exagerada de les seves dimensions. Hauríem d'estalviar-nos també una relació directa i mecànica entre contingent numèric i força social, de tal manera que la simple anàlisi quantitativa no ens condueixi a conclusions apressades respecte a la naturalesa i envergadura del fenomen. En aquest sentit és especialment útil l'observació que H. Burstin ens fa a propòsit del càlcul de l'hegemonia política a les seccions, el qual no es basaria sols en el nombre de representants dels sectors sinó en les seves relacions de força, fent això possible la dominància en minoria³⁹.

Gairebé totes les referències que els autors fan al tema són deutes de l'anàlisi de Soboul⁴⁰. Encara que alguns arriben a conclusions i arguments prou allunyats de l'enfocament i significació primera d'aquella anàlisi, com per fer-ne un comentari. Així, R. Cobb ens dirà que no podem parlar de moviment de masses, sinó d'un afer de clans i grups, que no intentaran guanyar-se a la població⁴¹. En una línia semblant, Lewis creu que sols una petita minoria de les classes populars estaria genuïnament interessada en política: "*Paradoxically, the popular movement during the Revolution was the work of a very small group of activists...*"⁴². Completant aquesta agrupació M. Edelstein, qui a partir del seu treball de sociologia electoral conclourà que sols entre un 1 i un 4% de la població participà en política. A partir d'aquí comença a qüestionar-se la pretesa intensitat de la vida política, així com el mateix índex de conscienciació: "*La Revolution Française a seulement marquée le debut d'un long processus de transition entre... un état traditionnel et un état moderne*"⁴³.

Davant aquest posicionament, potser de caire desmitificador en els dos primers, però de clar intent desnaturalitzador i minimitzador vers el fet revolucionari en l'autor nord-americà, cal apuntar la interpretació que tant Soboul com Rose expliciten als seus treballs. Així, per a aquest darrer (que inclou una descripció útil d'aquest debat amb refe-

³⁹ BURSTIN, H., "Les citoyens des 40 sous. Analyse socio-politique à l'intérieur de la sans-culotterie" a *Annales historiques de la Revolution Française*, 1983 (I). Núm. 251. p. 94.

⁴⁰ SOBOUL, A., *Les Sans-culottes*. Paris. Ed. du Seuil. 1958. p. 41-59.

⁴¹ COBB, R., *La protestation populaire en France. 1789-1820*. Paris. Calman-Levy. 1976. p. 188.

⁴² LEWIS (nota 26), p. 108.

⁴³ EDELSTEIN, M., "Vers une sociologie électorale de la Revolution Française. La participation des citadins et compagnards (1789-93)" a *Revue d'histoire moderne et contemporaine*. 1975 (oct.-des). T. XXII. p. 529.

rències a Cobb) la relativa minoria participativa —3.000 militants sans-culottes actius d'entre més de 400.000 habitants parisins al món popular, alhora que una assistència mitjana a les sessions i assemblees populars no superior al 10% de la població masculina adulta— seria capaç d'influenciar i posar en acció una més àmplia secció de la població del seu temps⁴⁴. Perspectiva aquesta força encertada, i des d'on crec que cal interpretar l'anàlisi del contingent humà. Així, cal pensar que per fenomen de masses es designa quelcom més que la constatació d'un percentatge determinat en unes activitats concretes. D'altra banda, és també lícit demanar-se si la gran majoria que roman silenciosa adoptà forçosament una actitud passiva o indiferent. Tanmateix, val a dir que em sembla força absurd comparar situacions distants prop de dos-cents anys per des d'allí fer valoracions respecte als nivells de participació i maduresa política dels participants, com fa Edelstein.

¿I és que és realment el nombre de militants en actiu el que decideix si la seva acció és un fenomen de masses? ¿És que es conscienciava sols el sans-culotte que assistia regularment a les sessions? Personalment, crec que oblidar l'ampla resposta popular a les journées i festes revolucionàries⁴⁵ així com la capacitat de transmissió al món familiar, laboral i, en definitiva, quotidià, em sembla imperdonable. Igualment estèril seria pretendre veure la majoria de la població com a fervent i convençut militant en actiu; que pretendre exclusivitzar i limitar l'acció i comportament revolucionari a aquells membres avantatjats. La meua opinió és que les dimensions de la força social sans-culotte no es poden calcular a partir d'una simple anàlisi numèrica dels seus efectius més visibles, sinó a partir de l'estudi i anàlisi dels resultats i de la realitat social d'aquella època, des d'on podrem relacionar les possibilitats participatives i aprofitament que d'elles se'n farà, amb la sensibilització i contingut revolucionari de la massa popular.

Crec convenient, però, i abans d'iniciar-nos en l'anàlisi de les condicions i dinàmica revolucionària, intentar delimitar aquesta massa dins el marc global de la societat parisina.

Delimitació social

Sembla més o menys clar que qualsevol intent d'aplicar en aquest moment les categories socials del model capitalista és inútil. El domini de les estructures i relacions socials de producció del *'workshop pro-*

⁴⁴ ROSE, R.B., *The marking of the sans-culottes*. Manchester University press 1983, p. 116 (referències a Cobb, a la pàgina 181).

⁴⁵ BIANCHI, S., *La révolution culturelle de l'an II*. Paris. Aubier. 1982, especialment 182-6. OZOUF, M., *La fête révolutionnaire 1789-99*. Paris. 1976. BIVER, B., *Fêtes révolutionnaires à Paris...*

duction"⁴⁶ i la persistència dels lligams tradicionals en les relacions laborals ho impossibilitaria⁴⁷. Davant aquest consens historiogràfic hauríem d'evitar en el possible considerar la massa popular com a l'equivalent de l'actual classe obrera o proletariat. Ara bé, ¿impedeix això el seu estudi en termes de classe? Al marge de moltes altres consideracions, això podria dependre del nivell d'homogeneïtzació assolit en la disposició dels seus elements a les relacions de producció, així com del grau d'equiparació i harmonització dels seus interessos socio-econòmics. Però caldria no menys, argumentar que ens trobem en un període de transició i, per tant, de formació i mobilitat dels grups, el que sovint comporta implícit contradiccions i interrelacions poc explicables a partir de paràmetres massa rígids i dogmàtics.

Cal, però, que la resposta a aquestes consideracions i reformulació del fil discursiu ens permeti reemprendre l'anterior problemàtica, respecte a la validesa de considerar el moviment sans-culotte fenomen de masses.

En aquesta línia, podem preguntar-nos quina fou l'amplitud social del moviment sans-culotte: Lewis, la reduirà a unes èlites dins el món del treball. Una espècie d'aristocràcia obrera ostentadora d'un status, i constituïda sota unes estructures i relacions amenaçades per l'evolució del nou ordre capitalista⁴⁸. ¿Ens trobaríem aleshores amb una minoria privilegiada dins l'esquema productiu de l'Antic Règim, radicalitzada i temorencada davant l'ombra de la proletarització i transformacions socio-econòmiques endegades? L'estructuració i lligams laborals del règim artesanal, afavoridors d'un associacionisme vertical recolzaria tal hipòtesi. Això ens conformaria la visió d'un món del treball dividit i inconnex, entre la realitat artesanal i comercial, i la de l'assalariat i incipient treballador industrial.

Aquesta interpretació, però, no té en compte el conjunt d'interrelacions entre els diferents grups i sectors socio-laborals, així com els matisos múltiples i pas gradual en la jerarquització dels seus elements⁴⁹. De tal manera que, més que divisió, crec jo que caldria parlar d'heterogeneïtat i, en tot cas, de dominància d'uns grups respecte al conjunt total. Ara bé, ¿es reflecteix aquesta en una polarització d'a-

⁴⁶ SONENSCHER, M., "The sans-culottes of the year II: rethinking the language of labour in revolutionary france" a *Social History*. 1984. oct. vol. 9, p. 305-9.

⁴⁷ LEWIS (nota 26) cap. 5. Vegeu també: GROUPI, A., "Sur l'estructure socio-professionnelle de la section des Gravilliers" a *Annales historiques de la Révolution Française*. 1978 (II), i MONNIER, R., "Les classes laborieuses du faubourg St. Antoine sous la Révolution et l'Empire" a *Annales historiques de la Révolution Française*.

⁴⁸ LEWIS (nota 26), p. 103.

⁴⁹ SOBOUL (nota 24), cap. I. VOVELLE (nota 18).

quests grups al si del moviment sans-culotte? o, per contra, ¿la participació reproduïx els esquemes i proporcionalitat real de tals grups?

Pel que fa a l'estudi de la composició social, són molt útils els treballs de George Rudé, respecte als participants a les "*jours révolutionnaires*"⁵⁰. Així com també ho són els estudis monogràfics sobre les condicions socio-econòmiques d'alguns dels barris o zones de més gran conflictivitat revolucionària⁵¹. D'altra banda, per a l'estudi de l'origen social de la minoria militant, podem recolzar-nos en els estudis de Soboul, Williams i Rose, on se'ns quantifica en percentatges la freqüentació i composició dels assistents a les assemblees i comitès revolucionaris⁵². Sense oblidar aquí l'aportació important dels estudis referits a la repercussió econòmico-social que suposà l'intent d'ajuda financera del govern revolucionari a les seccions⁵³.

A partir d'ells es pot constatar, efectivament, l'heterogeneïtat socio-laboral i complexa formació dels límits socials; però també la no discontinuïtat entre aquella minoria i la "*majoria silenciosa*". Així, es pot argumentar amb Rudé, el predomini del típic "*menu peuple*", compost principalment per mestres artesans i propietaris de petits o mitjans tallers, botiguers, i artesans independents⁵⁴. Bloc que lliga amb el grup d'artesans mestres, comerciants, compagnons i journeymen, que per a Williams seria el cor de la sans-culotterie⁵⁵. Identificació que explicitarà clarament Markov, en igualar el concepte de sans-culotte amb el de petit o menu peuple (gent de petits negocis, botiguers, artesans i venedors principalment, com ja hem vist)⁵⁶.

Aquesta correspondència ens legitima el pensar una vegada més, que no és un sector de la massa popular qui protagonitza el fenomen sans-culotte; sinó que realment es tractaria d'un fenomen de masses, limitat numèricament, però representant d'interessos globals, i amb el

⁵⁰ RUDE, G., *Protesta popular y revolución en el siglo XVIII*. Barcelona. Ariel. 1978. *La foule dans la Révolution Française*. Paris. Maspero. 1982. *La multitud en la historia*. Madrid. Siglo XXI. 1971.

⁵¹ MONNIER i GROUPI (nota 52).

⁵² SOBOUL (nota 40), cap. 1, sobretot pp. 49-51. WILLIAMS, G.A., *Artisans and sans-culottes*. London. ed. Arnold Ltd. 1981. pp. 21. ROSE (nota 44). pp. 106-7.

⁵³ BURSTIN (nota 39). RUDE, G., "La section des Champs Elysées et l'indemnité des 40 sous" a *Annales historiques de la Révolution Française*. 1978 (II). Núm. 232.

⁵⁴ RUDE (nota 50), cap 5 *Protesta...*

⁵⁵ WILLIAMS (nota 52), p. 20.

⁵⁶ MARKOV (nota 37), punt de vista oposat al de Burstin (nota 39), p. 96.

recolzament multitudinari. Encara que, d'altra banda, sembla prou clar la poca viabilitat d'estudiar el seu comportament en termes de classe social. Això ens porta a la necessitat de trobar algun tipus de vinculació fora del marc estrictament laboral, que superi els posicionaments oposats en aquest i amalgami en un front comú realitats diverses, i en dinàmica de reestructuració constant.

Sobre això, Godechot ha reclamat el predomini de la solidaritat nacional per damunt la solidaritat de classes, ordres o grups socials⁵⁷. Sobre què es fonamentaria però aquesta? Per a Burstin seran precisament "*Telan patriotique, la defense nationale, et la dependance du marché de subsistances*" els factors que amagarien la diferenciació en les condicions sòcio-econòmiques⁵⁸.

¿Quin paper jugaran aquí aquests factors tan diversos —patriotisme, carestia, fam, odi a l'aristocràcia—? La resposta a tals preguntes ens endinsa dins la problemàtica de la causalitat del moviment popular.

Factors de causalitat

Les formulacions de Lefebvre, recollint l'anàlisi econòmica de Labrousse, poden ésser encara considerades bàsiques i vàlides⁵⁹. Fins i tot podríem dir que les grans línies explicatives havien estat ja apuntades des de Jaurès i Mathiez⁶⁰. En aquests estudis globals, però, caldrà afegir-hi els abocats a una comprensió més estricta de les causes immediates o finals, així com dels factors i mecanismes de reproducció d'aquells al llarg del cicle revolucionari⁶¹.

Hereus de tot aquest bagatge, tant Vovelle com Bianchi conclouran que, per al poble, la Revolució serà la revolució de la misèria. Entendran per això ja la mobilització per a la subsistència quotidiana, ja la satisfacció de les necessitats elementals⁶². ¿Caldria entendre aleshores, l'acció popular com una resposta a la crisi econòmica i tensions socials que ella comporta?

⁵⁷ GODECHOT, J., *Los orígenes de la Revolución Francesa*. Madrid. Sarpe. 1985. p. 287.

⁵⁸ BURSTIN (nota 39), p. 97.

⁵⁹ Comentari breu a DOYLE (nota 4), pp. 9-10. LEFEBVRE, G., *1789. Revolución Francesa*. Barcelona. Laia. 1982. LABTROUSSE (nota 16).

⁶⁰ JAURES, J., *Causas de la Revolución Francesa*. Barcelona. Crítica. 1982. MATHIEZ, A., *La vie chère et le mouvement social sous le terreur*. Paris. 1927. 2 vols.

⁶¹ RUDE (nota 50). TONNESSON (nota 31).

⁶² VOVELLE (nota 18), p. 66. BIANCHI (nota 45), p. 63.

Una excessiva simplificació pot conduir-nos a una imatge sesgada d'un moviment autònom, que s'endega fruit de motivacions pròpies. Tal és, més o menys matisada, la interpretació revisionista, per a qui no està gens clara l'oposició de l'element popular al feudal, dins el marc de l'agitació del III Estat⁶³. L'alineament popular a l'actuació burgesa serà vist com artificial, innecessari i, evidentment, gens decisiu per als resultats obtinguts. La fallida financera de l'Antic Règim i el buit de poder que ocasionà serà el provocador de la reestructuració constitucional de l'Estat⁶⁴. En aquesta línia, els mateixos arguments serviran per explicar 1793 que 1789. S'ha de ressaltar aquí la discutible tesi de R. Cobb, per a qui el moviment popular sans-culotte es desenvoluparà al 1793 de manera totalment accidental, aprofitant la mobilització general de l'estat d'urgència⁶⁵.

Enfront d'aquests darrers arguments, i recuperant de nou l'obra de Vovelle, veiem com s'articula un procés múltiple on l'agitació social derivada de la crisi econòmica seria sols el catalitzador de les activitats col·lectives; essent, però, el "*complot aristocràtic*" qui ocasionarà la unitat de la reivindicació popular i burgesa a nivell sòcio-polític. Serà aquest qui proveirà de consciència política i sensibilitat enfront els esdeveniments, dominats per la fam, carestia, alts preus i atur: Seria, doncs, la participació burgesa la que donaria força i cohesió al programa revolucionari⁶⁶. Realignement radical de les classes, fruit de les condicions econòmiques —que afecten diferentment uns i altres—, fusionaran les reivindicacions comunes en una lluita conjunta. De tal manera que, si el mòbil principal és la fam, no serà fins que les classes professionals i comercials abandonin la seva indiferència pels esdeveniments i intentin donar una direcció als afers, que la revolució de juliol es produirà⁶⁷.

Aquests arguments no fan però altra cosa que repetir els clàssics. Aquells ens recorden com una conjuntura desfavorable, ocasionadora d'una disminució dels salaris i beneficis i, per tant, portadora del malestar industrial (artesà, obrer, patronal) reunirà en una mateixa oposició la burgesia i la massa popular⁶⁸.

Sembla clar, doncs, la impossibilitat de desvincular el conflicte so-

63 DOYLE (nota 4), pp. 11-12. COBBAN, A., *Interpretación social de la Revolución Francesa*. Madrid, Bitácora y Narcea, S.A., 1971. cap. XI.

64 SCHMITT (nota 4), pp. 38-39.

65 COBB (nota 41).

66 VOVELLE (nota 18), pp. 130-3.

67 RUDE (nota 50), pp. 44 i 65.

68 LABROUSSE (nota 16), p. 370.

cial de l'agudització dels interessos i oposicions socials per ell generat⁶⁹ així com de la direcció efectiva que a tal sensibilitat i agrupació revolucionària li donarà l'aliança i programa burges⁷⁰. Tot això ens porta a la necessitat d'enfocar el problema des de la perspectiva d'un marc ampli i còmplex d'interrelacions a tots nivells. La fam, la por al complot reaccionari i les possibilitats que la conjuntura revolucionària obri amb la participació burgesa, es combinaran i jugaran a favor de la constitució d'un bloc antifeudal. Això descartaria aleshores l'explicació autònoma del moviment popular; alhora que dibuixa, des dels inicis, una dinàmica revolucionària d'interacció entre el moviment popular i el fet revolucionari. Interacció que s'explicaria per l'adequació de la potencialitat i agitació popular als esquemes i marc d'actuació dissenyats per la classe política, sorgida del III Estat; però també, pel manteniment, al llarg de tota la conjuntura revolucionària, d'unes condicions d'inseguretat econòmica, que per a Tonnesson mantindrien vigent l'esperit de la revolta i, per tant, viu el conflicte social⁷¹.

A la llum d'això, crec prou raonable explicar la diferenciació entre 1789-95, i els anteriors moviments populars del XVIII francès, per la mateixa vinculació del moviment popular a la revolució burgesa. El que ocasionarà, no tant una revolta singular més duradora, radical i transcendent, sinó una darrera fase, culminació de tot un procés revolucionari que acabarà amb l'Antic Règim. Xoc d'un complex de forces socials, originades a l'Antic Règim, que esclatarà en un moment punta de la crisi revolucionària, madurada al llarg de l'hivern de 1788-9⁷². Serà per tant necessari aplicar l'esquema Labroussià a una explicació global del fenomen.

Dinamització i mobilització

La interacció burgesia-moviment popular formulada en una aliança revolucionària atorgarà a les masses un marc d'actuació⁷³ però caldrà veure quins són els factors que mantindran vigent i cohesionada tal agrupació, i la dinamitzaran. Hem vist per quins motius de resposta a les condicions econòmiques, tal fusió d'interessos es va produir. Però cal suposar que les diferenciacions al nivell social, així com la seva dis-

⁶⁹ HOBSBAWM (nota 35), pp. 109-113.

⁷⁰ GODECHOT (nota 57), pp. 33-4. WERSHOVEN, F.J.; *Historia de la Revolución Francesa*. Berlin. Weidmansche Buchhandlung. 1905.

⁷¹ TONNESSON (nota 31), cap. 6. JOLL, J., *Los anarquistas*. Barcelona. Grijalbo. 1976. Vegeu cap. 1.

⁷² RUDE (nota 50, *La foule...*), pp. 49-50. (Nota 50, *Protesta...*), cap. 3.

⁷³ JAURES (nota 60), pp. 167-8.

posició al món de la producció forjarien objectius oposats, capaços de minar aquell front d'oposició versus l'enemic comú. És per això que cal recuperar aquells factors vinculants, abans apuntats, i que actuarien en un pla diferent al dels interessos socio-econòmics. Patriotisme, defensa nacional, etc... caldrà entendre'ls sols des d'una visió conjuntural i temporal, com a resposta a unes necessitats i motivacions concretes (perill contrarevolucionari, crisi econòmica...) forjades al mateix temps que s'endegava, i com a conseqüència del procés revolucionari⁷⁴. Encara que tampoc no podem oblidar que, sense la creença popular que la Revolució millorés el seu status social, és impossible d'explicar la seva lluita sacrificada per a la defensa de la República⁷⁵.

Cal afegir, però, que en la mesura que tant la burgesia com la massa popular eren forces en formació i, per tant, no havien consolidat ni formulat explícitament els seus interessos socials, l'oposició d'aquests no actuarà com a força centrífuga. Així, l'aliança no es destruirà mentre la unió d'ambdues forces sigui imprescindible per a la salvació de la Revolució i la República a la qual simbolitzava. Objectiu i esperança comuns, en tant que plataforma superadora de desigualtats socials, polítiques i econòmiques⁷⁶. Des d'aquest sentit, és d'on haurem d'entendre la dinamització de l'esforç popular en la seva lluita versus la contrarevolució. Lluita tant al pla socio-econòmic —agiotatge, especulació— com político-ideològic —potències monàrquiques europees, Vendée— en base a l'ideal d'un patriotisme sota el qual s'hi confonia la defensa de la pàtria-nació, amb la defensa d'un model social, que a grans trets compartien sans-culottes i montagnards⁷⁷, alineant-se a la ideologia revolucionària d'aquells, amb qui compartiran les consignes difoses per les llums⁷⁸.

Els mecanismes d'actuació sota els quals es mobilitzarà i actuarà la massa popular són bàsicament tres: la revolta, l'associació i la defensa militar. Per a l'estudi de cada un d'ells hi ha importants treballs realitzats.

Per al primer, cal destacar d'entre tots l'aportació de l'obra de G. Rudé sobre les journées; els estudis de Markov; les síntesis de Vovelle;

74 BOULOISEAU, M., *La república jacobina*. Barcelona. Ariel. 1980. p. 116.

75 PETERSSEN, S., "L'approvisionnement de Paris en farine et en pain pendant la Convention Girondine" a *Annales historiques de la Revolution Française*, 1984 (III) Núm. 257, p. 382.

76 SOBOUL (nota 24), cap 5.

77 SOBOUL (nota 40), pp. 70-4.

78 VOVELLE (nota 18), p. 79.

i els treballs de Tarlé, i sobretot de Tonnesson per a l'Any III⁷⁹. Respecte al segon, el tàndem Rose-Soboul-Tonnesson ens cobreix tot el període⁸⁰. I pel que fa al tercer i últim, d'obligada referència són les obres de Bertaud i de R. Cobb⁸¹.

A partir d'aquests estudis, podem veure com els alts preus, produïts de la caiguda de l'assignat i la carestia del blat, mantenien sense remei la malaltia de la fam⁸². Al mateix temps que s'endevina un procés de constitució del menu peuple en força social, a través d'una politització i conscienciació dels seus elements⁸³. Procés que, de journée en journée, i sota l'aprenentatge societari, fa passar del simple tumult per aliments a reivindicacions polítiques superadores de l'esquema tradicional⁸⁴. "*La rivoluzione de 1789 fu l'opera di una maggioranza immensa e cosciente*" —ens dirà Jaurés⁸⁵. Massa però que no pel seu revolucionarisme versus una millora de les seves condicions de vida, ni per la seva cohesió i enquadrament dins un programa revolucionari hem de pensar que desenvolupés una clara consciència de classe⁸⁶ de tal manera que les reflexions de Guerin, respecte a la ineficàcia sansculotte en vincular les seves reivindicacions econòmiques a un objectiu final, superador dels límits burgesos i orientat cap en una nova forma de poder⁸⁷ semblen fora de to, i en tot cas un tant anacròniques⁸⁸. I és que difícilment abstraccions polítiques referides a les relacions de poder podien influenciar la conducta d'aquelles masses, preocupades per motius molt més concrets i visibles⁸⁹. Així de la por a la fam, pas-

⁷⁹ RUDE (nota 50), TONNESSON (nota 31), TARLE E, *Germinal i pradiàl. La classe obrera en la Revolució Francesa*. Buenos Aires. Futuro. 1961.

⁸⁰ SOBOUL (nota 40). ROSE (nota 44). TONNESSON (nota 31).

⁸¹ COBB, R., *Les armées révolutionnaires*. BERTAUDJ, P., *La Révolution armée*. Paris. R. Laffont. 1979.

⁸² SLAVIN, M., "L'épuration de Prairial an III dans la section de Droits de l'homme" a *Annales historiques de la Révolution Française*. 1978 (II). Núm. 232.

⁸³ VOVELLE (nota 18), vegeu cap. 3: Dinamismo revolucionario. pp. 214-48.

⁸⁴ WILLIAMS (nota 52) pp. 24-5.

⁸⁵ TERNI, M., "Reconsiderazioni su Jaurès e l'interpretazioni economica della Rivoluzione francese" a *Studi Storici*. 1979. Núm. 2. p. 382. Anàlisi de l'ideal polític de Jaurès (pp. 379-80).

⁸⁶ SOBOUL (nota 40), p. 73 i p. 100.

⁸⁷ GUERIN, D., *La lucha de clases en el apogeo de la Revolución Française (1793-5)*. Madrid. Alianza ed. 1974. p. 59.

⁸⁸ SURATTEAU (nota 4). MAZURIC (nota 1).

⁸⁹ GODECHOT, J. (nota 57), p. 36.

saran al dret a l'existència, i finalment a la igualtat política i limitació social de la riquesa, a través del control de la propietat⁹⁰. Així, i com a colofó del procés de conscienciació i politització, veiem com les peticions a Pradial i Germinal constituïran una simbiosi prou explícita: Pa, constitució de 1793, i llibertat dels patriotes empresonats⁹¹. “*El poble estava dempeus per sostenir la República i la llibertat*” però no sols en els eslògans, sinó en la mateixa dinàmica seguida per preparar tals actes —al marge de les seccions i discursos montagnards⁹²— palesant-se l'enfrontament social més net de la Revolució⁹³.

→ + Útil i necessari és prestar especial atenció a la temàtica del moviment femení. Des d'ella podrem entendre millor alguns dels processos de mobilització i dinàmica del moviment popular; alhora que permet adonar-nos millor de la vertadera intensitat i dimensions del fenomen revolucionari. La participació de l'element femení a les journées, als tumults i cues davant les fleques, a les festes, i finalment al moviment societatari i defensiu, ens configura la mateixa imatge de formació i organització i conscienciació d'uns grups o col·lectius amb força social. Això corrobora la hipòtesi d'una actitud i sensibilització gens minoritària del fet revolucionari⁹⁴.

Si en bona mesura serà “*des de baix*” que l'agitació i tensió popular es catapultarà ferida per la fam “*classista*”, i la indiferència i hostilitat governamental i aristocràtica —l'assalt o “*tempesta de tendes*” en seria la més viva imatge⁹⁵— tampoc no podem oblidar l'actuació “*des de dalt*”, que en tant que líders portaveus i intèrprets del malestar i sentiment populars duren a terme els Enragés. A partir dels estudis de Dommanget i Markov —centrats en la figura de J. Roux— l'acusació d'ésser manipuladors i utilitzadors de la força popular per a fins propis, és insostenible. Tal vegada que tampoc no sembla massa viable la seva consideració de pioners de les concepcions comunistes o anarquistes⁹⁶. El que ens indica que el seu estudi no ha d'anar en cap moment deslligat de la mateixa actuació, lluita i problemàtica popular,

90 SOBOUL (nota 24), cap 4.

91 TONNESSON (nota 31), p. 249.

92 TARLE (nota 79), crítica a l'obra de Wershoven (nota 70).

93 TONNESSON (nota 31), p. 187 i tot el cap IX.

94 CERATI, M., *Le club de citoyennes républicaines révolutionnaires*. Paris. eds. Sociales. 1966, amb interessants referències als treballs de ROSE, BIANCHI i VOVELLE.

95 PETERSEN, S., “Jacques Roux und der pariser ladenstrum” dins *Sitzungsberichte der ADW der DDR*. Berlin. 1981.

96 JOLL (nota 71), p. 34.

ja que reflectiran i reproduiran les mateixes limitacions, objectius i mètodes que la massa; per molt que la seva capacitat d'anàlisi i possibilitats de visió els pot col·locar en un pla dominant a l'hora de traduir al llenguatge i discurs polític la sensibilitat i motivacions socials⁹⁷.

Enfront del procés i dinàmica fins aquí descrits, trobem estudis que reclamen un esquema —al meu entendre insostenible— d'utilització de la força popular en els moments adequats, i en base a les necessitats pròpies de la burgesia. Així, per a Cobb *"el govern revolucionari una vegada va haver utilitzat el moviment popular, l'acomiada"*⁹⁸. En un to semblant va la tesi de Hampson, per a qui la Montagna féu concessions als sentiments populars tan sols mentre no s'assolí rebutjar les tropes invasores i controlar la situació interior⁹⁹. De fet, la idea ja havia estat formulada, al 1930, per A. Hadengue referida a la utilització que els jacobins van fer de l'exèrcit revolucionari dels sans-culottes, per evitar que es dirigís contra ells i els amenacés¹⁰⁰.

Veure en l'aliança revolucionària una cooperació voluntària entre iguals, resulta tan ingenu com considerar-la una plataforma de manipulació de l'element obrer, al servei dels interessos de la burgesia. Tanmateix, cal no considerar aquesta com a força social plenament definida i estructurada, sinó que es trobava en procés de formació, i a més a més, enfrontada a unes necessitats de defensa i de crisi sòcio-econòmica, que la feien vulnerable i necessitada de recolzament fidel. És en aquest sentit, que el terme *"patriota"* esdevé factor de cohesió, i revulsiu del bloc revolucionari¹⁰¹. Aquest, progressivament va convertint els seus components en potents forces socials, amb una conducta i expressió cada vegada més definides, i per tant diferenciades. És per això, que no ha d'estranyar-nos que sigui a la culminació del procés de formació-conscienciació d'aquestes forces, quan els seus interessos entrin en contradicció i lluita davant l'estratègia i costos socials a adoptar. Explicant-se això pel fet que malgrat compartir un ideal social-ideològic co-

⁹⁷ DOMMANGET, M., *Jacques Roux, le curé rouge*. Paris. Spartacus. 1948. MARKOV, W., "Zu einem Manuskript von Jacques Roux" dins *Volkbewegungen der FR*. Frankfurt. Camps Studium socialgeschichte. 1976. "Eine Jury für J. Roux", "Les Jacques —routins", "Exkurse zu J. Roux", "Die Freiheiten des priesters Roux", etc... amb interessants referències a: BRAVO, G.M. *Historia del socialismo*. Barcelona. Ariel. 1976. WOODCOCK, G., *El anarquismo*. Barcelona. Ariel. 1979. SLAVIN, "J. Varlet, l'autre enragé" (nota 95).

⁹⁸ COBB (nota 41).

⁹⁹ HAMPSON, N., *Historia social de la Revolución Francesa*. Madrid. Alianza. 1985. GUERIN (nota 87). p. 64.

¹⁰⁰ HADENGUE, A., *Les gardes rouges de l'an II*. Paris. Plon. 1930. p. 8.

¹⁰¹ SEWELL, W., *Work & Revolution in France*. Cambridge univ. press. 1980. p. 92.

mú, adaptat a les condicions econòmico-socials (que, evidentment compartien), cada força hauria anat forjant un comportament polític propi¹⁰² i d'alguna manera, una alternativa econòmica distinta, ajustada als seus interessos i a l'experiència adquirida en la seva lluita (interessos que a l'any II s'evidenciaran incompatibles¹⁰³.

Formulacions i realitzacions

Aquest desajust entre ideal social i plantejaments econòmics, no ens ha de portar a incloure la proposta sans-culotte dins el sac de les manifestacions milenaristes-reaccionàries¹⁰⁴. Ni la contradicció entre el recolzament polític i l'enfrontament sòcio-econòmic sans-culotte-jacobins no ha de significar una ruptura i discontinuïtat ("*déravage*") en la lògica del procés revolucionari¹⁰⁵.

Per a Saboul, encara que sense concebre un programa social original i eficaç, sí apuntaran (els sans-culottes) una pràctica revolucionària, i un comportament social¹⁰⁶. Per a aquest autor, però, ni l'un ni l'altre, no elaboraran una mentalitat obrera ni una ideologia independent. En la base d'això estarien les influències rebudes mitjançant les relacions a la llar i al treball per a la petita burgesia (patrons) a la qual confiaran la defensa dels seus interessos¹⁰⁷.

No obstant això, Rose argumentarà com, a través del moviment de societats populars, es va generant una autoconsciència apoteòsica de l'obrer; així com una evocació de les superiors virtuts de l'artesà i treballador manual. El que es traduirà en una voluntat de recrutar membres d'aquest nivell social¹⁰⁸. Per a Soboul però, el sans-culotte no concebrà el treball més que en funció de la propietat, i tan sols s'interessarà pels problemes econòmics en tant que consumidor, i no com a productor (l'activitat reivindicativa salarial restaria absent)¹⁰⁹. Per al

¹⁰² FORREST, A., *The Française Revolution and the poor*. Oxford B. Blackwell. 1981.

¹⁰³ SOBOUL (nota 24), cap. 4. MARKOV (nota 37). BRAVO (nota 97). SEWELL (nota 101), p. 102.

¹⁰⁴ FURET (nota 33), cap. 3.

¹⁰⁵ REMOND, R., *Introducción a la historia de nuestro tiempo*. t.1. Barcelona. Vic. Vives.

¹⁰⁶ SOBOUL (nota 34), p. 6.

¹⁰⁷ ABENDROTH, W., *Historia social del movimiento obrero europeo*. Barcelona. Laia. B. 1980. Això comportarà la fàcil configuració d'una llibertat individualista, que marginarà obrers i artesans.

¹⁰⁸ ROSE (nota 44), p. 104.

¹⁰⁹ SOBOUL (nota 40), p. 56.

sans-culotte el cor del problema eren les subsistències, i no el treball; i és la fam la que coalligarà les diferents categories¹¹⁰.

Enfront aquesta interpretació, trobem l'important estudi de William Sewell, qui argumenta que al discurs sans-culotte queda perfectament palesat, com a element definidor, el tipus i categoria del treball realitzat "(...) *Labor is an integral element in a whole network of moral and political identities that define the sans-culotte, and distinguish him from the counter-revolutionary moderate*"¹¹¹. Per a l'autor, la identitat entre treball i virtut política és clara, de tal manera que (en ésser identificat treball amb treball manual) la definició serà més restrictiva que en la concepció burgesa, i per això les conseqüències polítiques d'aquell llenguatge revolucionari comú seran radicalment diferents. El treball seria el fonament de la societat i ordre polític i moral; l'important no era ésser o no propietari, sinó ésser o no treballador. Absorbint en aquestes consideracions una gran influència de la tradició corporativa, que integraran ara al llenguatge revolucionari. Ara, un cop prohibides les corporacions per la llei Le Chapelier, intentaren experimentar noves formes d'organització. Tal vegada que es parlarà de les condicions laborals i relacions de producció a les seccions, en tant que qüestions que concernien a la sobirania del poble com a conjunt¹¹². Cal recordar que Burstin atorgarà semblant paper a les assemblees seccionàries, en tant que noves formes de sociabilitat¹¹³.

La significació, composició i trajectòria d'aquest llenguatge sans-culotte no fou tan fàcil, ni gaudí d'una substancial continuïtat. Aquest darrer, no estaria conformat per la realitat de la producció artesanal, sinó per la figura del productor independent "*dins un discurs estereotipat, d'adreça formal i qualitat pública i de denúncia*". L'autor creu, també, que tant Soboul com Rose, expliquen les ocupacions sans-culottes en termes d'unes condicions socials de la producció artesanal de finals del XVIII, que deuen més a les connotacions de la imatge del sans-culotte, que a la realitat del "*workshop production*" (l'estudi i anàlisi del qual reivindica). De tal manera que s'identifica la figura de l'artesà i del sans-culotte en base a la distinció entre "*artisanal production*" i "*Factory system*", més que en les característiques pròpies del primer¹¹⁴.

Tal i com veiem, el debat a propòsit de la mentalitat obrera del

¹¹⁰ SOBOUL (nota 40), p. 57.

¹¹¹ SEWELL (nota 101), p. 110.

¹¹² SEWELL (nota 101), pp. 95-113.

¹¹³ BURSTIN (nota 39), pp. 107-8.

¹¹⁴ SONEMSCHER (nota 46), pp. 302-7.

sans-culotte resta obert i polèmic al màxim. D'altra banda, i pel que fa a la ideologia sans-culotte, sois ressaltar l'aportació de G. Rudé, per a qui aquella estaria formada d'una combinació de dos elements: l'inherent, producte de l'experiència i la tradició popular; i el derivat, transmès des de l'element burgès, i filtrat prèvia transformació, d'acord a les necessitats i predisposicions de l'element absorbent (massa popular)¹¹⁵; tal esquema és en veritat útil per a la comprensió de la naturalesa de l'aliança revolucionària, i la influència en el pensament popular de la filosofia rousseauiana; però no ens resol el problema principal: Com el moviment popular formularà un projecte social, i una tàctica política pròpia dins un marc d'actuació, i un programa dissenyat per la classe política burgesa, que tal vegada estava en procés de formació.

Valoració global

Fins ara el debat historiogràfic pot resumir-se entre qui parla de la necessarietat de la participació popular per al triomf de l'ordre burgès i qui aplaudeix la transitorietat i escassa empremta deixada per tal moviment¹¹⁶. Des de l'elogi marxista al menyspreu revisionista, les imatges a propòsit de l'èxit o el fracàs popular són immenses. Tal incertesa i ambigüïtat és clarament exposada en boca de Rose: "*The triumph of the sans-culottes was at best a partial and paradoxical vindication of democratic hopes, and at worst a caricature*"¹¹⁷. De la negativa a tenir cap tipus de "*chance*" en cap moment —com dirà Cobb—, podem passar a admirar l'obra regeneradora i transformadora de les mentalitats i els comportaments, que la revolució cultural suposarà l'any II —com molt bé ens relata Bianchi—¹¹⁸.

Per afrontar l'anàlisi seriosa d'aquesta problemàtica caldrà una profunda renovació metodològica, i un reafirmament de la historiografia d'esquerres¹¹⁹. Les aportacions i la recerca no estan, però, aturades, ni les esperances perdudes.

La línia d'investigació oberta entorn Vovelle, pot aportar elements nous i interessants per a l'anàlisi de la conducta i de l'expressió de les masses populars, factors aquests decisius per a configurar el procés de

¹¹⁵ RUDE, G., *Revuelta popular y consciencia de clase*. Barcelona. Crítica. pp. 33-46.

¹¹⁶ MANFRED, A., *La gran Revolución Francesa*. México D.F.. Grijalbo. 1964. p. 330. COBBAN (nota 63), pp. 162-3.

¹¹⁷ ROSE (nota 44), p. 178.

¹¹⁸ BIANCHI (nota 45) i COBB (nota 41), p. 189.

¹¹⁹ Conferència de Vovelle, a la U.A.B. a l'abril de 1985.

conscienciació. D'altra banda, des de Social History, han anat apareixent els darrers anys renovadors articles, preocupats a redefinir alguns dels postulats teòrico-metodològics, la fosilització dels quals podria esdevenir handicap greu per al progrés historiogràfic. Holton reclamarà una més explícita conceptualització del "*Crowd history*", així com una més ampla interpretació de l'anàlisi de la massa popular que la simple protesta popular; ahora que un model de transició adequat per al trànsit d'aquesta massa del mode de producció feudal al mode de producció capitalista¹²⁰. No cal tampoc oblidar l'aportació de Sewell, que corregint Soboul, ens ha aportat nous elements de comprensió respecte al tema de la posició social i la coherència ideològica dels sans-culottes¹²¹. Ni tampoc no voldria deixar-me les interessants argumentacions de la més clara deixeble de Soboul i Markov a l'Alemanya Occidental, Sussanne Peterssen¹²², per a qui els sans-culottes manifestaren una voluntat de reintegració de les garanties feudals però, no sense canviar la nova societat proposada; defensant en ella la democràcia directa a tots nivells i el control popular, de tal manera que semblarà un "*déravage*" al curs de l'evolució capitalista, quan en realitat tals mesures no seran altra cosa que una adequació i resposta (pròpia i ambiciosa) a les dificultats del moment¹²³.

Aquestes i altres aportacions¹²⁴, juntament a les reflexions que al llarg de l'article s'han anat apuntant, podrien fer pensar en la possibilitat que, realment, aquella força social popular arribés a articular un projecte alternatiu de societat. El qual seria tan coherent i cohesionat

¹²⁰ HOLTON, R.J., "The crowd in history: Some problems of theory and method" a *Social history* 1978 (may) vol. 3 núm. 2. També és de ressenyar l'article de P.L.R. Higonnet, "The politics of linguistic terrorism and gramatical hegemony during the Française Revolution" a *Social history*. 1980 (january) v. 5, núm. 1.

¹²¹ SEWELL (nota 101), p. 109.

¹²² SURATTEAU, J.R. "Sur les travaux des historiens des deux allemandes intéressent la Revolution Française" a *Annales historiques de la Revolution Française*. 1984 (I). Núm. 255-6.

¹²³ PETERSSEN (nota 75), p. 384.

¹²⁴ No es pot oblidar aquí el deute que la historiografia marxista té a la tasca realitzada per la revista, tantes vegades citada, dels *Annales historiques de la Revolution Française*. Tanmateix cal ressenyar també la preocupació per la funció social del llenguatge, i les grans esperances que en la metodologia de l'anàlisi lexicològica i narrativa, han estat dipositades per bona part de la "Nouvelle histoire", encara que, al meu entendre, amb resultats molt poc satisfactoris i discutibles. Un exemple que ens apropa al nostre subjecte d'estudi pot ser: LUSEBRINK/REICHARDT, "La bastille dans l'imaginaire social de la France a la fin du XVIII siècle. 1774-99" a la *Revue d'histoire moderne et contemporaine*. T. XXIII. Avril-Juin, 1983.

com la seva maduresa, al llarg del procés de lluita i experiència al bell mig d'una realitat hostil, podia permetre. Tal hipòtesi negaria, evidentment, el pretès reaccionarisme milenarista; així com l'aparent contradicció entre l'ideal social sans-culotte i l'evolució econòmica abans i durant la revolució. El repte principal que caldrà superar és l'adequació a un model de transició eficaç, que permeti aprofundir en la naturalesa i significació de les lluites endegades a l'origen i formació d'aquell nou ordre burgès-capitalista, que un dia es despertà revolucionari.

ANTONI VILADEMUNT I CODINA
Estudiant d'Història Contemporània (5è. curs)
Universitat Autònoma de Barcelona